

УДК 37.011.03

ВИХОВАННЯ ЯК ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОЇ СВІДОМОСТІ

С. Ф. Рашидов, С. С. Рашидова

У статті виховання розглядається як процес формування ціннісної свідомості індивіда з метою зміни його світоглядної, культурно-поведінкової і почуттєвої сфер. Зміст виховання складає сукупність цінностей. Основною сутністю виховання є формування ціннісної свідомості, ціннісних орієнтацій. А вони, у свою чергу, – визначальним чинником, що детермінує мотивацію і поведінку індивіда чи групи. Тож, формування ціннісної свідомості, ціннісних орієнтацій можна розглядати як основну мету і завдання виховання.

Ключові слова: виховання, цінності, ціннісна свідомість, ціннісні орієнтації, формування ціннісної свідомості.

Постановка проблеми. Концептуальний аналіз феномену виховання пов'язаний із труднощами методологічного характеру. Ще Аристотель робив спроби теоретично осмислити проблеми теорії і практики виховання: «Не можна залишити нез'ясованим, – говорив грецький філософ, – що взагалі є вихованням і як воно повинне здійснюватися. Нині існує розбіжність з приводу практики виховання: не усі згодні з тим, чому саме повинні навчатися молоді люди і з метою розвитку в них добродісності, і заради досягнення найкращого життя; не з'ясована також і мета виховання – чи це розвиток розумових здібностей, чи моральних якостей» [1, с. 628]. Річ у тому, що багато ключових категорій педагогіки не мають чітких меж, загально визнаного змісту і вживання. Тоді як «справжня наука – це знання, в яке входить знання про методи і межі знання» [12, с. 372].

І. Кант (як і Аристотель задовго до нього) визначив педагогіку як науку про виховання, що включає «піклування і освіту» [7, с. 449, 456], помічав проблему неоднозначного розуміння виховання: «Два людські винаходи можна вважати найважчими, а саме: мистецтво управляти і мистецтво виховувати, і, проте, досі ще існують розбіжності навіть відносно їх ідей» [7, с. 450]. І у сучасній педагогічній науці ситуація не змінилася.

Огляд літератури з дослідження ціннісної свідомості сучасних студентів виявив різке знецінення патріотичної, героїчної і альтруїстичної поведінки, девальвацію в студентській свідомості громадянських якостей,

почуття обов'язку і відповідальності, причетності до соціально-політичних процесів, що відбуваються в суспільстві. Сталася прагматизація ціннісної свідомості молодого покоління й підвищення значення таких цінностей, як багатство, матеріальні блага і задоволення, дорогі речі, високооплачувана робота, престижний університет, кар'єра й успіх за всяку ціну.

Ринкові відносини створили феномен гіпертрофованого прагнення мати матеріальні блага, не забезпечене рівнозначним прагненням ці блага створювати, що відобразилося в дегуманізації й аморалізації життєвих установок.

Отже, **мета статті** – акцентуалізація на визначенні виховання як процесу формування ціннісної свідомості індивіда.

Виклад основного матеріалу дослідження і аналіз досліджень з розглядаємої проблеми. Соціологічний аналіз поняття виховання включає три основні аспекти: передача соціально-історичного досвіду наступним поколінням; процеси соціалізації індивіда в основних сферах громадського життя і розуміння виховання як «процесу цілеспрямованого, систематичного формування особистості відповідно до діючих в суспільстві нормативних моделей» [9, с. 44].

О. Вишневський вважає, що всі існуючі підходи до виховання «вирішують головну проблему виховання: Чому людина повинна поводити себе морально? Чому вона повинна прагнути до здійснення національних ідеалів?» [3, с. 197]. Як представник концепції етноцентричного виховання, він вважає, що «будь-яке виховання завжди має бути національним» [3, с. 257].

Зміст виховання зрештою складає сукупність цінностей. Тому одним з найскладніших питань виховної практики є питання про те, як виражається ціннісний результат виховання. Існує декілька позицій у цьому питанні: а) освоєння цінностей безпосередньо залежить від їх усвідомлення вихованцями; б) міра освоєння цінностей проявляється тільки на рівні мотивів соціальної поведінки; в) результат виховання пов'язаний з ціннісним відношенням вихованців [4, с. 43].

Отже, зміст виховання визначають цінності. Формування ціннісної свідомості, ціннісних орієнтацій можна розглядати як основну мету і завдання виховання. Ми поділяємо точку зору тих дослідників, які пов'язують процес виховання з формуванням ціннісної свідомості.

Саме у такому ракурсі подається дефініція виховання в словнику академіка С. Гончаренка: «Виховання людини можна розглядати як керування становленням або зміною її ціннісних орієнтацій» [5, с. 357]. Ця проблема знайшла своє принципове теоретичне рішення в роботах І. Беха, який визначив феномен виховання як «діяльність, спрямовану на зміну

свідомості, світогляду, психології, ціннісних орієнтацій, знань і способів діяльності особистості, що сприяють її якісному зростанню та вдосконаленню» [2, с. 213]. Іншими словами, метою виховання є зміна особистості, її ціннісної свідомості, а критеріями вихованості індивіда є міра її сходження до гуманістичних цінностей. Виховний процес – це не лише процес формування ціннісної свідомості – це процес трансляції суб'єкта і об'єкта виховання. Тому у вихованні як перетворюючій діяльності велику роль відіграють ціннісні орієнтації вихователя.

Не претендуючи на всеосяжність і безперечність, усе ж вважаємо необхідним дати власне визначення. *Виховання – процес формування ціннісної свідомості індивіда з метою зміни світоглядної, культурно-поведінкової і почуттєвої сфери людини.* Запропоноване нами визначення, безумовно, не може претендувати на остаточне формулювання і може стати предметом обговорення й дискусії.

Зміст ціннісної свідомості сучасної студентської молоді обумовлений особливостями соціальної, економічної, політичної та культурної ситуації. Для нього характерне переважання прагматичних і гедоністичних ціннісних установок, що є результатом дегуманізації процесу переходу до нової соціально-економічної системи, недооцінювання ролі морально-правових основ громадянського суспільства.

Виховання як процес освоєння цінностей включає декілька етапів: виявлення сутності і змісту цінностей (навчання цінностям); їх емоційне переживання; закріплення цінностей у поведінковій практиці.

Цінності відіграють важливу роль у формуванні ідентичності людини, є механізмом, який спонукає поведінкові моделі. Цінності, заломлюючись через призму індивідуальної життєдіяльності, входять в психологічну структуру особистості у формі особистісних цінностей. У кожного індивіда можлива власна ієрархія цих цінностей, які виступають сумісною ланкою між громадським та індивідуальним буттям. Механізм формування внутрішніх структур людської психіки (перетворення зовнішніх цінностей на цінності внутрішні), завдяки засвоєнню структур зовнішньої соціальної діяльності, в психології називається інтеріоризацією (від латин. *interior* – внутрішній).

Зміст виховання, як ми вже зазначали, складає сукупність цінностей. Кожного разу, коли ми говоримо про виховання моральних, трудових, естетичних, патріотичних або інших видів виховання в соціумі, ми маємо зважати на формування ціннісної свідомості. Виховання цінностей у студентської молоді – практика і діяльність з формування ціннісної свідомості, спрямовані на розширення можливостей студентів здійснювати і захищати свої права і свободи, бути відповідальними в суспільстві,

цінувати різноманіття і брати активну роль в громадському житті з метою просування і захисту принципів демократії. Виховний простір – це сукупність інститутів, умов і механізмів формування ціннісної свідомості.

Отже, цінності лежать в основі виховання і визначають його цілі. Зміна цінностей призводить до зміни цілей виховання. Тому «цінності стають виховним чинником завдяки тому, що перетворюються на внутрішні мотиви поведінки особистості. Вони є унормованими утвореннями, певними внутрішніми приписами. Внутрішні приписи, у свою чергу, задають необхідну чи бажану поведінку» [2, с. 832].

Завдання виховання – ввести молоду людину у світ цінностей, у світ культури, який вона як особистість (завдяки активній діяльності людської свідомості) осмислює, виробляє власне відношення до нього, набуваючи незалежність, неповторність, суб'єктність в її розумінні. Тому «найдосконаліші цінності людства повинні ніби наново народитися в досвіді особистості, інакше вони не можуть бути адекватно нею присвоєні, тобто набути особистісного смислу» [10].

Сучасний розвиток суспільства демонструє недостатність соціалізації. Індивідові потрібні ціннісні орієнтири та поведінкові моделі, формування яких неможливе в процесі соціалізації. Виховання – це керована і контрольована соціалізація. Всіляке виховання є соціалізацією, але не всяка соціалізація означає виховання. При цьому результат і виховання, і соціалізації один – формування цінностей. Виховання відрізняється від соціалізації, в першу чергу, тим, що в його основі лежить усвідомлена дія суб'єкта на об'єкт з метою отримання певних результатів. Результатом і виховання, і адаптації, і соціалізації є ціннісні орієнтації особистості, оскільки в процесі засвоєння моральних, правових та інших соціальних норм відбувається формування особистісної системи ціннісних орієнтацій.

У зв'язку з цим для нас представляє інтерес точка зору О. Дробницького, який виділяє два основні види ціннісно-нормативної регуляції – «звичайно-традиційну» і «морально-етичну», що розрізняються критеріями оцінки й інстанціями, що роблять таку оцінку. При «звичайно-традиційній» регуляції поведінки критеріями є норми суспільства, члени якого стежать за їх дотриманням, при «морально-етичній» – етичні принципи належного, що притаманні конкретній людині, яка сама відповідає за оцінку власних дій [6, с. 44-45].

Сучасна глобалізація трансформує громадські відносини, змінюючи свідомість, почуття, поведінку людини, тобто змінюється ціннісна свідомість. Виховні технології та інститути не встигають за трансформацією ціннісної свідомості. Особливо гостро це відчувається в умовах руйнування соціокультурного виховного середовища і відчуження

індивіда від соціальних інститутів (сім'ї, університету, держави). Ціннісна сфера змінюється швидше, ніж виховні технології. Якість людини як суб'єкта виховання знижується. «Наслідком розриву між цінностями особистості та цінностями суспільства стає уповільнення процесів соціального розвитку, оскільки відсутність фіксованої, соціально прийнятної, позитивної системи цінностей призводить до зростання міри стихійності ціннісних орієнтацій особистості та підвищує вірогідність асоціальних результатів. Усе це означає примноження «невизначеностей», з якими стикається конкретна людина, вибудовуючи свою лінію життя» [9, с. 106].

Формування ціннісних орієнтацій особистості здійснюється як за допомогою ідентифікації, так і привласнення цінностей, тобто інтеріоризації. Інтеріоризація є психологічним механізмом формування цінностей і у разі виховання, і у разі адаптації (тобто соціалізації в цілому). Інтеріоризація (франц. *intériorisation*, від латин. *interior* – внутрішній), що розуміється як привласнення суспільно-історичного досвіду у Л. Виготського та інших класиків психології виступає основним механізмом соціалізації. Культурно-історична теорія Л. Виготського містить положення, відповідно до якого всіяка достовірно людська форма психіки спочатку складається як зовнішня, соціальна форма спілкування між людьми, і тільки тоді, в результаті інтеріоризації, стає психічним процесом окремого індивіда.

Інтеріоризацію слід розуміти як процес переводу у внутрішній світ соціальних норм та їх засвоєння в якості знань, умінь, норм і зразків поведінки. Від впровадження цінностей в процес виховання «залежать перспективи розвитку соціальної системи в цілому. У зв'язку з цим виховання може бути розглянуто як спеціально організований процес інтеріоризації цінностей» [11].

Висновки. Резюмуючи вищевикладене, можна сказати, що виховання – це процес формування або зміни світоглядного, культурно-поведінкового і чуттєвого світу людини за допомогою формування ціннісної свідомості. Зміст виховання зрештою складає сукупність цінностей. Мета виховання означає визначення передбачуваних змін в ціннісній свідомості вихованця, яких хоче досягти педагог. Тобто формування ціннісної свідомості, ціннісних орієнтацій можна розглядати як основну мету і завдання виховання.

Література

1. Аристотель. Сочинения. – В 4-х т. – Т. 4. – М., «Мысль», 1984.
2. Бех І.Д. Виховання особистості: Підручник. – К.: Либідь, 2008. – 848 с.

3. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: Навч. посіб. – 3-тє вид., доопрац. і доп. – К.: Знання, 2008. – 566 с.
4. Голованова Н.Ф. Подходы к воспитанию в современной отечественной педагогике // Педагогика. – 2007. – №10. – С. 38–47.
5. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. – К., 1997. – 376 с.
6. Дробницкий О. Г. Мир оживших предметов. Проблема ценностей и марксистская философия. – М.: Просвещение, 1967. – 160 с.
7. Кант И. Трактаты и письма. – М.: «Наука», 1984. – 710 с.
8. Ромм М. В. Социальность. Социализация. Социальная адаптация личности [Электронный ресурс] / М. В. Ромм, Т. А. Ромм. – Режим доступа: www.isras.ru/abstract_bank/1207277536.pdf
9. Социологический энциклопедический словарь. – М.: Норма, 2000. – 912 с.
10. Франкл В. Человек в поисках смысла [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.newacropol.ru/library/frankl/58>
11. Шиянов Е. Н. Аксиологические основания процесса воспитания // Педагогика. – 2007. – №10. – С. 33–37.
12. Ясперс К. Смысл и назначение истории: Пер. с нем. – М.: Политиздат, 1991. – 527 с.

ВОСПИТАНИЕ КАК ФОРМИРОВАНИЕ ЦЕННОСТНОГО СОЗНАНИЯ

С. Ф. Рашидов, С. С. Рашидова

В статье воспитание рассматривается как процесс формирования ценностного сознания индивида с целью изменения его мировоззренческой, культурно-поведенческой и чувственной сферы. Содержание воспитания составляет совокупность ценностей. Основной сущностью воспитания является формирование ценностного сознания, ценностных ориентаций. А они, в свою очередь, - определяющим фактором, детерминирующим мотивацию и поведение индивида или группы. Поэтому формирование ценностного сознания, ценностных ориентаций можно рассматривать как основную цель и задачу воспитания.

Ключевые слова: воспитание, ценностное сознание, ценностные ориентации, формирование ценностного сознания.

EDUCATION AS THE FORMATION OF VALUE CONSCIOUSNESS

S. F. Rashydov, S. S. Rashydova

In the article, upbringing is viewed as the process of formation of the individual's value consciousness for the purpose of changing his worldview, cultural-behavioral and sensory sphere. The content of upbringing is a totality of values. The main essence of education is the formation of value consciousness and value orientations. And they, in turn, appear to be the determining factor that determines the motivation and behavior of an individual or group. Therefore, the formation of value consciousness and value orientations can be considered as the main goal and the task of education.

Key words: *Education, value consciousness, value orientations, formation of value consciousness.*

Рашидов Сейфулла Фейзуллайович – професор кафедри загальної педагогіки, дошкільної, початкової та спеціальної освіти Ізмаїльського державного гуманітарного університету (м. Ізмаїл, Україна). E-mail: seifulla.rashydov@gmail.com

Rashydov Seyfulla Feyzullayovych – Professor of the Department of General Pedagogics, Preschool, Primary and Special Education of Izmail State Humanitarian University (Izmail, Ukraine). E-mail: seifulla.rashydov@gmail.com

Рашидова Світлана Станіславівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Северодонецьк, Україна). E-mail: svetlana101068@gmail.com.

Rashydova Svitlana Stanislavivna – Candidate of Pedagogical Sciences (Ph.D. in Education), Associate Professor at the Pedagogy Department of the Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Severodonetsk, Ukraine). E-mail: svetlana101068@gmail.com

УДК 811.161'373.61

СОПОСТАВИТЕЛЬНОЕ ИЗУЧЕНИЕ СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ГНЕЗД В УСЛОВИЯХ БИЛИНГВИЗМА (лингводидактический аспект)

Е. В. Савченко

*В статье рассматриваются определения словообразовательного гнезда разными дериватологами, системные отношения в СГ. Осуществлена попытка лингводидактического сопоставительного анализа словообразовательных гнезд глаголов деятельности (на базе глагола **работать**) в русском и украинском языках. Прослеживаются общие и различные черты в образовании слов этих языков. Приводятся примеры упражнений по данной теме для изучения этого актуального вопроса в школе и вузе.*

Ключевые слова: сопоставительное языкознание, билингвизм, словообразовательное гнездо, глаголы деятельности, дериват, производящее и производное слово.

Постановка проблемы в общем виде и ее связь с важнейшими научными и практическими задачами. Основной задачей образования в